

HUKUK VE İKTİSAT YAKLAŞIMINDAN KURUMSAL İKTİSAT VE ANAYASAL İKTİSAT: FARKLILIKLAR VE BENZERLİKLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

INSTITUTIONAL ECONOMICS AND CONSTITUTIONAL ECONOMICS
FROM THE LAW AND ECONOMICS APPROACH: A REVIEW ON DIFFERENCES
AND SIMILARITIES

Serdar YAY¹

Öz

Kurallar ve kurumlar, toplumsal düzenin tesisi ve devamı açısından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde çeşitli iktisat disiplinlerinin kurallar ve kurumlara ilgi duydukları görülmektedir. Bu disiplinlerin başında iktisadın merkezine kurallar ve kurumları yerleştiren, çağımızda belki de geçmişten günümüze bütün iktisat disiplinleri içerisinde en büyük ilgiyi gören iktisat disiplini olan ve çatısı altında birbirinden önemli muhtelif yaklaşımları barındıran "kurumsal iktisat (institutional economics)" ve anayasal kurallar yoluyla siyasi iktidarın güç ve yetkilerini kötüye kullanmasının önüne geçmeyi hedefleyen ve yine anayasalar aracılığıyla toplumsal düzeni de sağlamayı amaçlayan "anayasal iktisat (constitutional economics)" gelmektedir.

Bu giriş niteliğindeki çalışmada kurallar ve kurumlar perspektifini benimseyen, "hukuk ve iktisat (law and economics)" yaklaşımı içerisinde şekillenen kurumsal iktisat ve anayasal iktisat disiplinlerinin kurallar ve kurumlar üzerine görüşleri hukuk ve iktisat yaklaşımı temelinde özetlenecek, her iki disiplinin de hukuk ve iktisat yaklaşımına sağladığı katkılar değerlendirilecek, son olarak da farklı ve benzer yönleri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk ve İktisat, Kurumsal İktisat, Anayasal İktisat

Abstract

Rules and institutions are of great importance for the establishment and maintenance of social order. Therefore, it is seen that various economic disciplines are interested in rules and institutions in the historical process. Institutional economics is which places the rules and institutions at the center of economics, has the most important discipline in all economic disciplines from past to present, and which contains many different approaches under its roof and constitutional economics which aims to prevent the abuse of authority and powers of political power through constitutional rules and aims to provide social order through constitutions are at the top of these disciplines.

In this introductory study, the important views on rules and institutions of the institutional economics and constitutional economics disciplines, which adopt the perspective of rules and institutions and shaped within the law and economics approach, will be summarized in the basis of the law and economics approach, the contributions of both disciplines to the law and economics approach will be evaluated and finally a comparative analysis will be made on different and similar aspects.

Keywords: Law and Economics, Institutional Economics, Constitutional Economics

¹ Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, yayserdar@gmail.com, Orcid:0000-0002-8726-744X

1. GİRİŞ

İktisat biliminde, ekonomik düzeninin tesisinde kurallar ve kurumların rolü uzun zaman ihmal edilen bir konu olmuştur. 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) "hukuk ve iktisat" (law and economics) adı verilen ve genel olarak iktisat bilimindeki temel araçları, ilkeleri ve metodolojiyi kullanarak kurallar ve kurumları inceleyen disiplinler arası bir yaklaşımın bugüne kadar devam eden çalışmaları sayesinde, kurallar ve kurumların önemi daha çok anlaşılmıştır. Günümüzde gerek kamu hukuku gerekse özel hukuk disiplinleri iktisat metodolojisinden faydalanma yolunu seçerek iktisadın temel araç ve ilkelerini kullanmaktadır. Örneğin, sözleşme hukukunun iktisadi analizi, haksız fiil hukukunun iktisadi analizi, mülkiyet hukukunun iktisadi analizi, rekabet hukukunun iktisadi analizi, iş hukukunun iktisadi analizi, vergi hukukunun iktisadi analizi gibi yeni çalışma alanlarının arttığı görülmektedir.

Hukuk ve iktisat yaklaşımının gelişmesi ile birlikte regülasyon iktisadi, mülkiyet hakları iktisadi, işlem maliyetleri iktisadi, suç ve ceza iktisadi gibi önemli ve nispeten yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Hukuk ve iktisat yaklaşımı bütün bu yeni yaklaşımları çatısı altında toplamaktadır. Hukuk ve iktisat yaklaşımında, Nobel Ekonomi Ödüllü büyük bilim insanları, Douglass C. North ve James M. Buchanan öncülüğünde iki iktisadi düşünce akımı doğmuştur. Bunlar; kurumsal iktisat ve anayasal iktisattır.

Kurumsal iktisat, iktisadi hayatta kurallar ve kurumların önemi ve etkileri üzerinde dururken; anayasal iktisat siyaset bilimini iktisadın araç ve ilkeleri ile analiz etmektedir. Kurumsal iktisat, entelektüel temelleri Thorstein B. Veblen tarafından atılmış olan ve zamanla çok geniş bir düşünce ağını içerisine alan iktisadi düşünce okuludur. Anayasal iktisat ise devletin iktisadi alandaki güç ve yetkilerinin sınırlarını çizmeye çalışan bir iktisadi düşünce okulu olup, inceleme konusu özellikle anayasal kurallar ve kurumlardır. Hukuk ve iktisat yaklaşımı altında anayasal kuralların pozitif ve normatif yönden analizleri yapılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, hukuk ve iktisat yaklaşımı içerisinde ortaya çıkan ve şekillenen kurumsal iktisat ve anayasal iktisat düşünce akımlarını belli başlı özellikleri ile tanıtmak ve aralarındaki bezerlikleri ve farklılıkları belirleyerek karşılaştırmalı bir analiz yapmaktır. Bu çerçevede önce, iki iktisadi düşünce akımı hukuk ve iktisat yaklaşımı temelinde, kurallar ve kurumlar perspektifinden incelenecek, sonra bu akımların benzer ve farklı yönleri ele alınacaktır. Genel bir değerlendirme ile çalışma sonlanacaktır.

2. KURUMSAL İKTİSAT

Thorstein B. Veblen²'in öncülüğünde gelişen kurumsal iktisat iktisadi hayatta kurallar ve kurumların önemini ve etkilerini analiz eden bir araştırma alanıdır. Hukuk ve iktisat yaklaşımı içerisinde şekillenen düşünce okullarından biri olan kurumsal iktisat yaklaşımı Veblen'e göre, *"kurumlara verilen önem ile herşeyden önce iktisadi değişim sürecini ele alan evrimsel yaklaşım arasındaki bağdır"* (Veblen, 1899'dan aktaran Chavance, 2019: 34). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, Charles R. Darwin'in etkisinde kalan kurumsal iktisatçılar, bir toplumdaki kurumların zaman içerisinde değişip dönüşeceğini ve yine zamanla toplum için herhangi bir faydası olmayan kurumların ortadan kalkacağını ve geriye topluma faydalı kurumların kalacağını savunmuşlardır. Kurumsal iktisatçılar bu görüşlerini Darwin'in "evrim teorisi"ne (evolutionary theory) dayandırmışlardır.

Veblen'in yanısıra, hukuk ve iktisat yaklaşımı açısından dikkat çeken isimlerden olan John R. Commons ve Wesley C. Mitchell ile birlikte gelişen ve "eski kurumsal iktisat" (old institutional economics) olarak bilinen akım, neoklasik iktisadi reddederek iktisadın temeline

² Bkz.: (Veblen, 1899; 1904; 1909; 1923).

kurumları yerleştirirken; başta Douglass C. North³ olmak üzere Oliver E. Williamson ve Ronald H. Coase gibi isimler ile birlikte gelişen "yeni kurumsal iktisat" (new institutional economics), kurallar ve kurumların önemine işaret eden muhtelif görüşlerin bütünü temsil eden akım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kurumsal iktisada adını veren en önemli kavram "kurum" dur. Kurumsal iktisatta "kurum": *"geçmişten köklenen ve insan topluluklarını geleceğe taşıyan istikrarlı davranış tarzlarını ve düşünce alışkanlıklarını"* ifade etmektedir (Kapp, 1968'den aktaran Demir, 1996: 173).

Kurumsal iktisadın son dönem temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Timur Kuran kurumu, *"bireysel davranışları belirleyen ve onlar tarafından biçimlenen düzenleri sosyal olarak yaratan bir sistem"* olarak ele almaktadır (Kuran, 2018: 23). North başta olmak üzere kurumsal iktisatçılar, kurallar ve kurumları "formel" ve "enformel" olmak üzere iki şekilde değerlendirmektedir (North, 2010: 51-64). Buna göre kurallar ve kurumlar, toplumsal düzeni sağlama ve güven tesis etme, belirsizlikleri ortadan kaldırma, işlem maliyetlerini azaltma vb. birçok açıdan önem arz etmektedir. Mitler, inançlar, örf ve adetler, alışkanlıklar, gelenekler vb. değerler "enformel", insanların bilinçli çabalarının sonucunda oluşan, örneğin, anayasalar, kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler ise "formel" nitelikte karşımıza çıkmaktadırlar. Buna göre bireylerin kendi aralarındaki ve toplum içindeki tutum ve davranışlarını düzenleyen hukuk kuralları da kurumsal iktisat çatısında büyük önem arz eden bir formel kurallar ve kurumlar bütünüdür ifade etmektedir.

Gerek Kuran'ın gerekse North'un tanımlarından da anlaşılacağı üzere, insanların bilinçli çabalarının sonucunda oluşan, örneğin, anayasalar, kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler olarak karşımıza çıkan formel kurumlar hukuk ve iktisat yaklaşımının merkezinde yer almaktadır. Kurumsal iktisatçıların analizlerinin ise özellikle son yıllarda kurumlar ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Hukuk ve iktisat yaklaşımı açısından kurumsal iktisadın önemi bir kurum olarak "hukuk" un ekonomik performans üzerindeki etkisinin ele alınması ile dikkat çekmektedir. Hukuk, hukuk kuralları, hukukun üstünlüğü, hukukun etkinliği gibi kurumların varlığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki kurumsal iktisat yazınında giderek artmaktadır. North, bu durum ile ilgili olarak *"kurumların ekonominin performansını etkilediği hususu tartışma konusu değildir"* şeklinde oldukça net ifadeler kullanırken, Daron Acemoğlu ve James A. Robinson şu ifadeler ile konuyu açıklamaktadır: *"Kurumlar gerçek hayatta davranış ve güdülerini etkilediklerinden ülkelerin başarı ya da başarısızlıklarını biçimlendirirler"* (North, 2010: 9; Acemoğlu & Robinson, 2015: 47).

Kurumsal iktisatçıların analizleri yoksul ve zengin ülkeler arasındaki farkın "kurumlar" aracılığıyla açıklanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu analizler bizi hukuk kurallarının önemini yitirdiği, toplumun hukuka güven duymadığı, mülkiyet hakları gibi bireysel hak ve özgürlüklerin korunmadığı, yolsuzlukların yaygın olduğu ülkelerin müreffeh bir ülke olmayacağı gerçeği ile yüzleştirmektedir.

Dani Rodrik ise, kurumsal iktisat yazınında "işlem maliyetleri" konusuna dikkat çekmektedir. Rodrik'e göre: *"İşlem maliyetleri gerçek dünyada aslında sınır tanımaz ve onları etrafımızda göremiyorsak, bunun tek nedeni onların üstesinden gelmek için modern ekonomilerin pek çok etkin kurumsal çözümler geliştirmiş olmasıdır"* (Rodrik, 2011: 11).

Kurumsal iktisat yazınında "işlem maliyetleri"nin yanısıra "mülkiyet hakları" da önem arz etmektedir. "Mülkiyet hakkı", insanın bir mal üzerinde sahip olma, sahip olduğu mal üzerinde istediği şekilde tasarrufta bulunabilme, ürünlerinden yararlanma ve bu malı başkalarına devredebilme haklarını kapsayan bir kavramdır. İşlem maliyetleri ise bütün bu süreçler ile

³ Bkz.: (North, 1990; 1991; 1997a; 1997b, 2005).

ilgili olan maliyetlerdir. Yani, mülkiyet haklarının tesis edilmesi, uygulanması, korunması, gözetimi ve transferi ile ilgili maliyetlerdir (Aktan, 2018: 304-323).

Coase, işlem maliyetlerinin bir ülkede istenilen düzeyde olmasında o ülkenin kurumlarının önemine işaret etmiştir (Coase, 1998). Rodrik'e göre kurumlar, işlem maliyetlerini azaltmak için oluşturulmuş, "karşılıklılık ve güvene dayalı uzun süreli ilişkiler", "inanç sistemleri" ve "üçüncü tarafın uygulamaları (vergi sistemleri, yasal rejimler, mahkemeler, polis gücü, bürokrasi vb.)" olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkan sosyal düzenlemelerdir (Rodrik, 2011: 12). Dolayısıyla, hukuk ve iktisat yaklaşımı işlem maliyetleri konusunda formel kurumların yanısıra enformel kurumların önemini de vurgulamaktadır.

Bütün bu açıklamalarla birlikte, hukuk ve iktisat yaklaşımının ilerleme kaydetmesinde, yeni kurumsal iktisatçıların iktisatta uzun yıllar ihmal edilen kavram ve konuları analizlere dahil etmelerinin büyük bir payı olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Günümüzde artık önemini yitiren ve tartışmasız bir şekilde yeni kurumsal iktisadın gölgesinde kalan eski kurumsal iktisatçıları içerisinde Commons'a da değinmek gerekmektedir.

Commons; mülkiyet haklarının önemi, iktisadi hayatın biçimlenmesinde mahkemelelerin rolü, hukukun evrimi, yasama organlarının davranışları, örgütsel formların evrimi gibi konulara dikkat çekmiştir (Demir, 1996: 103). Örneğin kurumu, "bireysel eylemi, genişleten, serbestleştiren ve denetleyen toplu eylem" olarak tanımlamakta ve bu tanım içerisinde yer alan eylemlerin "işlemler" (transactions) olduklarını belirtmektedir (Commons, 1931'den aktaran Demir, 1996: 109). Commons iktisadi işlemi ise, "gelenek ve hukukun çerçevesinde, metaların yada nihai tüketiciye ulaşacak mal ve hizmetlerin üretim ve mübadelesini sağlayacak yönetim ve emeğin yasal denetiminin kazanılması ve başkalarına aktarılmasının araçları" olarak tanımlamaktadır (Commons, 1931'den aktaran Demir, 1996: 119). Commons'a göre iktisadi işlemler mülkiyet ilişkileri ile ilgilidir. Dolayısıyla, Commons ile birlikte mülkiyet ilişkileri eski kurumsal iktisadın analizlerine dahil edilmiştir.

Öte yandan, Commons hukuk, iktisat ve etiği bir araya getiren bir kuram ileri sürmektedir. Benimsediği yol ise, ABD'deki örf ve adet hukuku mahkemelerinin, hakimlerinin ve ABD Yüksek Mahkemesi'nin kurumsal yeniliklere getirdikleri hukuki yorumlamalara dayanan bir kuramsallaştırma ile eski kurumsal iktisadı bir araya getirmektir (Chavance, 2019: 48).

3. ANAYASAL İKTİSAT

1986 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James M. Buchanan⁴ öncülüğünde gelişen anayasal iktisat, ana eksenini iktisat olan siyaset bilimi ve hukuk bilimlerinin kesişim alanında muhtelif çalışmalar yapan bir araştırma programıdır. Siyaset biliminin iktisadi analizi olarak tanımlayabileceğimiz kamu tercihi teorisyenleri siyasi arenada yaşanan rasyonel davranışlar sonucu devletin başarısızlığa uğrayacağını dile getirmiş ve bu başarısızlığı önlemek için neler yapılması gerektiği ise anayasal iktisat disiplini içerisinde ele alınmıştır (Aktan, 2018: 153).

Teorinin öncüsü Buchanan, anayasal iktisadı şöyle tanımlamaktadır:

"Anayasal iktisat, ...kurallar ve kurumları inceleyen bir araştırma programıdır. Anayasal iktisat, geleneksel iktisat ve geleneksel siyaset biliminden farklılık gösterir ve tercihler üzerine sınırlamalar getirilmesi konuları ile ilgilenir. Metodolojik bireycilik ve rasyonel tercih söz konusu araştırma programının çekirdek ilkelerini oluşturur" (Buchanan, 1990: 1).

⁴ Bkz.: (Brennan & Buchanan, 1980; 1985 & Buchanan, 1975; 1989; 1989b; 1990).

Anayasal iktisat tanımlamasındaki "anayasa" kelimesi "anayasal" kurallar ve kurumların önemine dikkat çekmektedir. Buchanan anayasayı; "*siyasal aktörlerin kendi özel menfaatlerini maksimize etme gayreti içinde oldukları eylem ve faaliyetleri sınırlamaya yönelik kurallar seti*" olarak tanımlamaktadır (Buchanan, 1977: 292).

"Devletin ekonomik analizi" olarak da özetlenebilecek "anayasal iktisat", yalnızca iktisada değil, siyaset biliminden hukuka yeni ufuklar sunmaktadır. Anayasal iktisat iyi bir sosyal düzenin oluşturulması için "hukuk" un önemini vurgulamaktadır. Anayasal iktisatçılara göre hukuk ile sınırlandırılmış devlet en iyi devlettir.

Anayasal iktisat da tıpkı kurumsal iktisat gibi, hukuk ve iktisat yaklaşımının bir parçasıdır. Bu yaklaşımın parçası olan pek çok iktisadi düşünce akımı gibi neoklasik iktisadın kurumsal açığını, sosyal-ekonomik-politik süreçlerin kurallar ve kurumlar tarafından nasıl şekillendiğine vurgu yaparak gidermeyi hedeflemektedir (Vanberg, 2015: 2).

Teorinin hukuk ve iktisat yaklaşımına önemli etkilerinden biri, devletin piyasa başarısızlıklarının çözümündeki zaafına dikkat çekmesidir (Sanlı, 2007: 70). Buna göre piyasayı başarısızlığa sürükleyen bir çok faktör şüphesiz devlet müdahalelerinin haklı gerekçelerini oluşturmaktadır. Ancak, belirtilmesi gereken husus, devlet müdahalelerinin sonuçlarının da her zaman arzu edildiği gibi olmayacağıdır. Kaldı ki, teoriye göre esasen devlet başarısızdır ve piyasa gibi devlet de "mükemmel" olmaktan uzaktır.

Anayasal iktisat teorisyenlerinin hukuk ve iktisat yaklaşımına katkıları ilk olarak geliştirdikleri "devletin başarısızlığı teorisi"nde (governmental failure theory) karşımıza çıkmaktadır. Buna göre devlet, "*politikada tam rekabetin geçerli olmaması*", "*politik dışsal ekonomiler (politikada patronaj ilişkileri, politik yandaşlık ve partizanlık, rant oluşturma ve rant dağıtma faaliyetleri, çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri, türemiş dışsal ekonomiler)*", "*politikada negatif ölçek ekonomiler, politikada bütçe kaynaklarının coğrafi ve sektörel dağılımında dengesizlikler (lobicilik, hizmet kayırmacılığı)*" ve "*kamusal güç ve yetki dağılımında adaletsizlik*" faktörlerinden dolayı başarısızdır (Aktan, 2006: 1-13).

Anayasal iktisadın devletin başarısızlığı ile ilgili yaptığı vurgu, hukuk ve iktisat yaklaşımında da önem arz ederken, siyasetçiler, bürokratlar, kamu görevlileri gibi aktörlerin rant kollama, rant dağıtma, hizmet kayırmacılığı gibi davranışlarının önüne geçecek hukuk kurallarının oluşturulması ve uygulanması şeklindeki çözüm önerileri ise anayasal iktisadi hukuk ve iktisat yaklaşımı çatısı altında daha da önemli bir yere taşımaktadır.

Anayasal iktisat teorisyenlerine göre devletin başarısızlığından kurtulmanın tek yolu, ekonomik faaliyetlerinin anayasal olarak sınırlandırılmasıdır. Önerdikleri "ekonomik anayasa", hukuk ve iktisat yaklaşımı açısından dikkat çeken bir diğer konu olmaktadır. Ekonomik anayasa ile; devletin ekonomideki görev ve yetkileri yanında vatandaşın ekonomik hak ve özgürlükleri hukuki kurallar ve kurumlarla düzenlenmektedir. Ekonomik anayasa, "*mali anayasa*", "*parasal anayasa*", "*dış ticaret anayasası*", "*yasal/kurumsal serbestleşme ve rekabet anayasası*", "*gelir dağılımı anayasası*" ve "*sosyal güvenlik anayasası*" şeklinde birçok anayasayı kapsamaktadır (Aktan, 1994: 151).

Mali anayasa kamu malları, kamu harcamaları, kamu gelirleri, borçlanma, denk bütçe gibi alt anayasalardan oluşmakta ve bu konulara ilişkin anayasal kuralları içermektedir. Parasal anayasa, parasal sistem ile ilgili genel kuralları, dış ticaret anayasası uluslararası ekonomik ilişkiler ile ilgili genel kuralları, yasal / kurumsal serbestleşme ekonomideki müdahalelerin ve kontrollerin kaldırılması ile ilgili kuralları, gelir dağılımı anayasası, gelir ve servet dağılımının iyileştirilmesi ile ilgili genel kuralları, sosyal güvenlik anayasası ise sosyal güvenlik sistemine ilişkin genel kuralları kapsamaktadır.

Buchanan ve Geoffrey Brennan'a göre bir oyunun iyi oynanması, iyi oyuncuların daha çok iyi kurallara bağlıdır (Buchanan & Brennan, 1985: 150). "*Devletin ne tür işler yapmasına izin verilmelidir?*", "*Anayasal düzeyde ne tür politik karar verme yapıları kullanılmalıdır?*", "*Bireylere hangi koşullar altında ve ne ölçüye kadar ayrıcalık tanınmalıdır?*" şeklindeki soruların cevabı, anayasal yetkilerin verilmesi varsayımı altında muhtelif politik kurumların nasıl çalışacağı konusunda yapılacak analizlere dayanmalıdır (Buchanan, 1977: 140).

4. KURUMSAL İKTİSAT VE ANAYASAL İKTİSAT PERSPEKTİFLERİ: BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Hukuk ve iktisat yaklaşımı çerçevesinde ele alınan kurumsal iktisat ve anayasal iktisat perspektiflerinin benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu benzer ve farklı yönlere dikkat çekilmek amaçlanmaktadır.

4.1. BENZERLİKLER

Kurallar ve kurumlar perspektifini benimseyen kurumsal iktisat ve anayasal iktisat birbirine oldukça yakın iki disiplindir. İki disiplin de hukuk ve iktisat yaklaşımı içerisinde gelişmiştir. Kurallar ve kurumlar, iki disiplinin de odak noktası olmuştur. İki disiplin de ABD'de ortaya çıkmıştır. Kurumsal iktisadın en önemli ismi olan North 1993 yılında, anayasal iktisadın en önemli ismi olan Buchanan ise 1986 yılında Nobel Ekonomi Ödülü almışlardır.

İki disiplinin de temelde vurguladıkları konu "oyunun kuralları" olmuştur. Bu hususu, Buchanan ve North açıkça ifade etmişlerdir: "*Oyuncuların davranışlarını belirleyen oyunun kurallarıdır;... İyi bir oyun, iyi oyuncuların ziyade iyi kurallara bağlıdır*" (North, 1990 & Buchanan & Brennan, 1985).

Yine kurumsal iktisat yazınında önem taşıyan "kurumsal çevre" kavramından "oyunun kuralları" anlaşılmaktadır. Oyunun kuralları bireylerin davranışlarını oluştururken onlara rehberlik etmektedir. Bunlar; anayasa, tüzük, yönetmelik, yasalar, mülkiyet hakları gibi resmi ve yaptırım gücü yüksek formel kurumlar ile, gelenekler, toplumsal normlar gibi yaptırım gücü yüksek enformel kurumları kapsamaktadır (Şenalp, 2007: 68). Kurumsal iktisat yazınında, anayasal iktisatçıların temel argümanı olan "anayasa" başta mülkiyet haklarının korunması olmak üzere pek çok formel ve enformel kurum açısından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla anayasa, iki disiplin için de iktisadi anlamda üzerinde durulan bir konu olmaktadır.

İki disiplin de neoklasik iktisadi eleştirmektedir ve ortak noktaları; "*neoklasik hakim iktisadın kurumsal eksikliklerini düzeltme niyetidir*" (Vanberg, 2019: 117). Üstelik her iki disiplin de neoklasik iktisada karşı varlıklarını fazlasıyla kanıtlamış olup, günümüzde halen varlıklarını sürdürmektedir.

İki yaklaşıma göre de iktisat bilimi, sosyoloji, felsefe, psikoloji, siyaset bilimi, yönetim bilimleri gibi sosyal bilimlerden daha çok yararlanmalıdır. Kurumsal iktisatçılara göre iktisat ve siyaset arasında önemli bir bağ bulunmaktadır (Dugger, 1987: 75). Anayasal iktisat ise kısaca siyasetin iktisadi analizini yapmaktadır.

Kurumsal iktisatçılardan Hodgson'un (2015) geliştirdiği "yasal kurumsalcılık" (legal institutionalism), bir anlamda yargı sistemi ve devleti yöneten iktidar üzerine inşa edilen hukuk kurallarının rolü ve önemini vurgulamaktadır (Chavance, 2019: 124-125). Buchanan başta olmak üzere anayasal iktisatçılar da anayasal kurallar ve kurumlara büyük önem vermektedir.

Son olarak kurumsal iktisatçılardan Wolfgang Kasper ve Manfred E. Streit ise anayasal iktisadın önemli isimleri olan Buchanan, Gordon Tullock ve Mancur Olson gibi isimlerin

kurumsal iktisada önemli bilimsel içerikler eklediklerini dile getirmiştir (Kasper & Streit, 2002: 642). Dolayısıyla da anayasal kurallar ve kurumlara önem verilmesi ve incelenmesi kurumsal iktisadı daha kapsamlı bir araştırma programı haline getirmiştir.

4.2. FARKLILIKLAR

Kurallar ve kurumlar perspektifini benimseyen kurumsal iktisat ve anayasal iktisat birbirine oldukça yakın iki disiplin olsa da aralarında muhtelif yönlerden farklılıklar da söz konusudur. İlk olarak kurumsal iktisat bünyesinde çalışan bilim adamları; (i) kurumların iktisadi etkilerini ve (ii) kurumsal değişimin belirleyicilerini analiz etmektedir.

Bu açıdan kurumsal iktisat literatüründe kurumlar, bir kurala uyulmaması veya dikkate alınmaması durumunda uygulanabilecek bir yaptırım mekanizmasına sahip tekrarlayan etkileşim durumlarını yapılandırmak için yaygın olarak bilinen kurallar olarak ele alınmaktadır (Voigt, 2009: 5). Kurumsal iktisat literatüründe kurumlar yukarıda da değindiğimiz gibi "formel" ve "enformel" olarak ikiye ayrılmaktadır. Anayasal iktisatçıların önerdiği "anayasal kurallar" bir otorite tarafından konulacağı için "formel" kurum olarak değerlendirildiğinde anayasal iktisadın esasen formel kurumlara, kurumsal iktisadın ise formel ve enformel kurumlara önem verdiğini belirtmek gerekmektedir. Kurumsal iktisat ile anayasal iktisat arasındaki temel farklılık da bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

Formel ve enformel kurumlara verilen önem farklılığından anlaşılacağı üzere, kurumsal iktisat geniş anlamda anayasal iktisadı da kapsamakta, örneğin North'a göre iktisat bilimi, anayasaların etkinliklerini analiz etmelidir (North, 1981). Ancak, en geniş anlamda ikisi de hukuk ve iktisat yaklaşımı çatısı altında ortaya çıkan ve gelişen iki farklı iktisadi düşünce akımı olarak ele alınmaktadır.

Kurumsal iktisatçılar, iktisadi süreçte kurallar ve kurumların önemi ve gerekliliği üzerinde dururken; anayasal iktisatçılar, siyasi süreçte kurallar ve kurumların önemi ve gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Kurumsal iktisatçılar iktisadın konusunu birey eylemleri ile sınırlandırmak yerine, birey eylemlerini bir bütün halinde ele almayı amaçlamaktadır (Yay, 2018: 26). Anayasal iktisatçılara göre birey ön plandadır (Savaş, 1997: 62).

İki disiplin de diğer sosyal bilimlerden yararlanmaya büyük önem vermektedir. Ancak, kurumsal iktisat ortaya çıkışından beri iktisat ile sosyoloji arasındaki sınır tartışmalarının merkezinde yer almışken; anayasal iktisat, iktisat ile siyaset bilimi arasındaki sınır tartışmalarının arasında kalmıştır (Yılmaz, 2018: 242).

Kurumsal iktisatçılar, "homoeconomicus" modeline şüphe ile yaklaşmaktadır. North'a göre bireysel kararlarda toplum ve toplumda var olan kurumlar etkili olmaktadır (North, 2005: 5). Anayasal iktisat ise "homoeconomicus" modelini benimsemektedir. Buchanan'a göre ister özel tercihlerde olsun, isterse toplumun tercihlerinde olsun bütün tercihlerde esasen "homo-economicus" güdüsü geçerlidir (Buchanan, 1986: 245).

Anayasal iktisadın temel varsayımlarından olan "metodolojik bireycilik" ilkesi, bir kısım kurumsal iktisatçıların da temel varsayımlarından biri olmuştur. Ancak, kurumsal iktisatçılar esasen bireyin davranışlarının kurumlar tarafından oluşturulan kısıtlamalar çerçevesinde belirlendiği "kurumsal bireycilik" varsayımını dikkate almıştır (Yay, 2018: 29).

Kurumsal iktisadın teorik temellerinde "Alman tarihçi okulu" nun etkisi bulunmaktadır (Kama, 2011: 187). Anayasal iktisat teorisinin alt yapısını ise "kamu tercihi teorisi" oluşturmaktadır.

Anayasal iktisadın felsefi temelleri "sosyal sözleşme teorisine" (social contract theory) dayanmaktadır (Aktan, 2002: 16). Kurumsal iktisadın felsefi temellerini ise "pragmatizm" oluşturmaktadır (Mirowski, 1988: 70).

Anayasal iktisat, toplumsal düzenin tesisi için gerekli kurallar ve kurumların sosyal sözleşme teorisine dayalı olarak belirlenmesini savunmaktadır. Bu, vatandaşların bilinçli gayretleri ile en ideal şeklini almış olan anayasalar sayesinde olacaktır. Böylece anayasalar toplumun hem hukuksal hem de kurumsal yapısını yönlendirecektir. Bu düşünce literatürde "sözleşmecî anayasacılık" (contractarian constitutionalism) olarak geçmekte ve "yapıcı rasyonalizm" (constructive rationalism) ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkenin zıt görüşü ise sosyal düzeni belirleyen kurallar ve kurumların zaman içerisinde kendiliğinden oluştuğunu iddia eden "evrimci rasyonalizm" (evolutionary rationalism) görüşüdür (Aktan, 1997: 36).

"Kendiliğinden doğan düzen" (spontaneous order) evrim süreci içerisinde spontane bir şekilde gelişmiş, soyut ve belirli hedeflere yönelik olmayan kurallar ve kurumları ifade etmektedir. Kendiliğinden doğan düzen ile dayanağını oluşturan evrimi "ikiz fikirler" olarak ele alan Friedrich A. von Hayek'e göre kendiliğinden doğan düzen ve onun kurumları evrimsel bir sürecin ürünleridir; ve yine Hayek'e göre "...düzen insan tasarımının sonucu değil, kendiliğinden meydana gelmektedir..." (Haar, 2018: 133-134; Hayek, 1988: 6).

Kendiliğinden doğan düzen kavramı, bir kurumsal iktisatçı olarak kabul edilen büyük düşünür Hayek yazınında; evrim düşüncesi ise başta kurumsal iktisadın öncüsü Veblen olmak üzere kurumsal iktisat yazınında büyük önem arz etmektedir.

Öte yandan, Buchanan'a göre evrimci rasyonalizmi savunanlar doğal olarak insanlar tarafından planlanmış reformlara da karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla, Buchanan sosyal düzeni oluşturan kurallar ve kurumların kendiliğinden değil, sözleşmecî bir anlayışla anayasal seviyede belirlenmesini savunmaktadır (Aktan, 1997: 37).

5. SONUÇ

İlk olarak şu hususu belirtmek gerekmektedir ki, kurallar ve kurumların önemi üzerinde duran anayasal iktisat ve kurumsal iktisat disiplinleri arasında çok yakın ilişki mevcuttur. Hukuk ve iktisat yaklaşımı çatısı altında ortaya çıkan her iki öğretinin de temelinde kurallar ve kurumlar bulunmaktadır. Birçok ortak yönler ve az da olsa muhtelif yönlerden farklılıklar söz konusu olsa da her iki öğretini de gelişimini aynı çatı altında devam ettirmektedir.

Hemen belirtelim ki günümüzde en başta kurumsal iktisat olmak üzere, hukuk ve iktisat yaklaşımına verilen önem tüm dünyada giderek daha da çok artmaktadır. Nitekim günümüzde, hukuk ve iktisat yaklaşımı alanındaki çalışmalara ağırlık veren ve bu alanda araştırma yapan bilim insanlarının kurduğu birçok önemli araştırma merkezi ve bu merkezlere ait önemli dergiler bulunmaktadır.

Örneğin "hukuk ve iktisat" adını taşıyan bazı önemli organizasyonlar şunlardır:

- American Law & Economics Association
- European Association of Law and Economics
- German Law and Economics Association
- Asian Law and Economics Association
- Canadian Law and Economics Association
- Polish Association of Law & Economics
- Australian Law and Economics Association
- Law and Economics Association of New Zealand

- Latin American and Iberian Law and Economics Association

Örneğin "hukuk ve iktisat" başlığını taşıyan bazı önemli dergiler şunlardır:

- Journal of Law and Economics
- The Review of Law and Economics
- Journal of Law, Economics and Organization
- American Law and Economics Review
- International Review of Law and Economics
- Research in Law and Economics
- European Journal of Law and Economics
- Journal of Advanced Research in Law and Economics
- Asian Journal of Law and Economics
- The Journal of Law, Economics and Policy
- European Journal of Economics, Law and Politics
- European Journal of Economics, Law and Social Sciences

Önemle belirtelim ki bu organizasyonlara ve birçoğu bu organizasyonlar tarafından çıkarılan yukarıda dergilere yalnızca "hukuk ve iktisat" başlığı içerdiği için burada yer verilmiştir. Hukuk ve iktisat yaklaşımına öncülük eden birçok önemli ismin kurucusu olduğu veya hukuk ve iktisat yaklaşımı içerisinde şekillenen diğer yaklaşımların çalışıldığı bir çok önemli merkez ve bu merkezlerin düzenlediği muhtelif konferanslar ve yayınladığı yüzlerce dergi de mevcuttur. Örneğin, yukarıda da değindiğimiz Buchanan'ın öncülüğünde George Mason Üniversitesi bünyesinde kurulan "Kamu Tercihi Araştırmaları Merkezi (Center for Study of Public Choice)" bu organizasyonlardan yalnızca bir tanesidir.

Son olarak çalışmanın temel konusunu oluşturan kurumsal iktisat ve anayasal iktisat disiplinleri ile çatılarını oluşturan hukuk ve iktisat yaklaşımının Türkiye'de henüz yeterince ciddiye alınmadığını da belirtmek gerekmektedir. Temennimiz, Türkiye'de kurallar ve kurumların yeterince önemsenmesi ve bu durumun akademik çalışmalara da yansımadır. Elbette kurallar ve kurumların önemi ve fonksiyonları üzerine yapılacak araştırmalarda her iki okulun da literatüre yaptığı katkıların ciddi bir biçimde incelenmesinin gerektiği de unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2015). Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri. (Çev: F. R. Velioğlu). İstanbul: Doğan Kitap.
- Aktan, C. C. (1994). Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat. Ankara: Doğu Matbaası.
- Aktan, C. C. (1997). Anayasal İktisat ve Ekonomik Anayasa. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aktan, C. C. (2002). Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal Politik İktisat. içinde: Anayasal İktisat. (ed: C. C. Aktan), Ankara: Siyasal Kitabevi. 3-30.
- Aktan, C. C. (2006). En Az Devlet En İyi Devlet Devletin Başarısızlığının Anatomisi. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktan, C. C. (2018). Yeni İktisat Okulları ve İktisadi Düşünce. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Brennan, G. & Buchanan, J. M. (1980). *The Power to Tax: Analytical Foundations of A Fiscal Constitution*. London: Cambridge University Press.
- Brennan, G. & Buchanan, J. M. (1985). *The Reason of Rules: Constitutional Political Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buchanan J. M. (1975). *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*. Chicago: Chicago University Press.
- Buchanan, J. M. (1977). *Freedom in Constitutional Contract - Perspectives of a Political Economist*. College Station and London: Texas A & M University Press.
- Buchanan, J. M. (1986). *Liberty, Market, and State: Political Economy in the 1980s*. Brighton, England: Wheatsheaf Books.
- Buchanan J. M. (1989a). *Constitutional Economics*. içinde: Buchanan, J. M., *Explorations into Constitutional Economics*, College Station: Texas A-M University Press.
- Buchanan, J. M. (1989b). *Explorations into Constitutional Economics*. College Station: Texas A-M University Press.
- Buchanan, J. M. (1990). *The Domain of Constitutional Economics*. *Constitutional Political Economy*. 1 (1): 1-18.
- Chavance, B. (2019). *Kurumsal İktisat*. (Çev: T. Akıncılar Onmuş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coase, R. H. (1998). *The New Institutional Economics*. *American Economic Review*. 88 (2): 72-74.
- Commons, J. R. (1931). *Institutional Economics*. *American Economic Review*. 21: 647-658.
- Demir, Ö. (1996). *Kurumcu İktisat*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Dugger, W. (1987). *An Institutionalist Theory of Economic Planning*. *Journal of Economic Issues*. 21: 1649-1675.
- Haar, E. V. D. (2018). *Hayekyen Kendiliğinden Doğan Düzen ve Uluslararası Güç Dengesi*. (Çev: A. Yayla). *Liberal Düşünce Dergisi*, 23 (89): 131-151.
- Hayek, F. A. V. (1988). *The Fatal Conceit*, 1. içinde: *The Collected Works of F. A. Hayek*. (ed: Bartley, W. W. III). Chicago: University of Chicago Press.
- Hodgson, G. (2015). *Conceptualizing Capitalism: Institutions, Evolution, Future*. Chicago: Chicago University Press.
- Kama, Ö. (2011). *Yeni Kurumsal İktisat Okulu'nun Temelleri*. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13 (2): 183-204
- Kapp, K. W. (1968), *In Defense of Institutional Economics*. *Swedish Journal of Economics*. 70: 1-18.
- Kasper, W. & Streit, M. E. (2002). *Kurumsal İktisat*. (Çev: B. Açıkgöz). içinde: *Anayasal İktisat*. (ed: C. C. Aktan). Ankara: Siyasal Kitabevi. ss. 633-644.
- Kuran, T. (2018). *Yollar Ayrılırken: Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü*. (Çev: N. Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mirowski, P. (1988). *The Philosophical Bases of Institutionalist Economics*. içinde: *Evolutionary Economics 1. Foundations of Institutional Thought*. (ed: M. Tool). London: M. E. Sharpe Inc. 51-87.

- North, D. C. (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York: Norton.
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, D. C. (1991). Institutions, *Journal of Economic Perspectives*. 5 (1): 97-112.
- North D. C. (1997). Cliometrics-40 Years After. *American Economic Review*. 87 (2): 412-414.
- North D. C. (1997b). *The Process of Economic Change*. UNU World Institute for Development Economics Research (UNU/WIDER) Discussion Paper. 128.
- North, D. C. (2005). *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press.
- North, D. C. (2010). Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans. (Çev: G. Ç. Güven). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme*. (Çev: B. Aksu). Ankara: Efil Yayınevi.
- Sanlı, K. C. (2007). *Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi Hukuk ve Ekonomi Öğretisi*. İstanbul: Arıkan Basın Yayım.
- Savaş, F. V. (1997). *Anayasal İktisat*. İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.
- Şenalp, M. G. (2007). Dünden Bugüne Kurumsal İktisat. içinde: E. Özveren (ed.). *Kurumsal İktisat*. Ankara: İmge Kitabevi. 45-92.
- Vanberg, V. J. (2015). *Constitutional Political Economy*, Freiburg Discussionpapers on Constitutional Economics. No: 15/06.
- Veblen, T. B. (1899). Why is Economics not an Evolutionary Science?. *Quarterly Journal of Economics*. 12 (4): 373-397.
- Veblen, T. B. (1899). *The Theory of the Leisure Class*. New York: Macmillan.
- Veblen, T. B. (1904). *The Theory of Business Enterprise*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Veblen, T. B. (1909). The Limitations of Marginal Utility. *Journal of Political Economy*. 17 (9): 620-636.
- Veblen, T. B. (1923). *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times*. New York: B. W. Huebsch.
- Voigt, S. (2009). *Positive Constitutional Economics II - A Survey of Recent Developments*. Joint Discussion Paper Series in Economics. 36/2019.
- Yay, S. (2018). *Kurumsal İktisat Perspektifinden Mali Kurumlara Güven ve Sosyal Sermaye İlişkisi: Teori ve Uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Yılmaz, F. (2018). Kurumsal İktisat: İktisat ile Sosyolojinin Sınırlarında Bir Tarih. içinde: *İktisat Sosyolojisi*. (ed: A. A. Eren & E. Kırmızıaltın). Ankara: Heretik Yayınları. 223-243.